

Erancis Fukuyama, *Οικοδόμηση κρατών*,
Εκδ. Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα, 2005

Ο Φράνσις Φουκουγιάμα προέβλεπε, όπως είναι γνωστό, «το τέλος της ιστορίας», μετά την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού και την παγκόσμια επικράτηση του καπιταλισμού. Φυσικά, η ιστορία διαψεύδει συνεχώς μια τέτοια υπερφίαλη πρόβλεψη, που δε στηρίζεται στην αντικειμενική και νηφάλια ανάλυση της πραγματικότητας, αλλά σε ευσεβείς πόθους ή στην επιφανειακή ανάλυση και απολυτοποίηση ενός εμπειρικού ιστορικού δεδομένου (κατάρρευση υπαρκτού σοσιαλισμού). Το δογματισμό της αντίληψής του ομολογεί και ο ίδιος διατυπώνοντας «μετριοπαθέστερες» απόψεις, χωρίς να αφήνεται απ' το βασικό σχήμα της σκέψης του. Παραδέχεται πως «το τέλος της ιστορίας δεν είναι μια αυτόματη διαδικασία και πως η ευνομούμενη πολιτεία είναι απαραίτητη προϋπόθεση της οικονομικής και πολιτικής ομοιογένειας και αρμονίας». Αυτή η θέση δεν είναι μία θεωρητική απλώς παραδοχή. Ανάγεται στην εμπειρική και συγκεκριμένη πολιτική πραγματικότητα και δύσκολα υποκρύπτει τις πολιτικές σκοπιμότητές της. «Τα αδύναμα ή τα αποτυχημένα κράτη είναι η πηγή πολλών από τα πιο σοβαρά προβλήματα του κόσμου».

Αυτή η «ουδέτερη» διαπίστωση του Φουκουγιάμα, η οποία, όπως διατυπώνεται, δύσκολα εγείρει αντιρρήσεις, μεθερμηνευόμενη αναφέρεται στα κράτη εκείνα, που δεν υποτάσσονται στο άρμα της πα-

γκόσμιας κυριαρχίας των ΗΠΑ. Δεν είναι βέβαια ανοιχτός θιασώτης των προληπτικών πολέμων, που ανενδοίαστα πραγματοποιεί ή επισείει ως φόβητρο ο αμερικανικός ιμπεριαλισμός, αλλά υιοθετεί το ρόλο του καρότου, του μεγαλόψυχου μεταρρυθμιστή, του υποστηρικτή της δημοκρατικής μεταρρύθμισης και του εξορθολογισμού του καθεστώτος των αναπτυσσόμενων χωρών. Το ιδεολόγημα αυτό βρίσκεται σε ευθεία αντίστοιχία με το ιδεολογικό πρόσχημα των ΗΠΑ περί απαλλαγής του ιρακινού λαού, για παράδειγμα, απ' τη δικτατορία του Σαντάμ, που ενισχύθηκε, ιδίως όταν κατέρρευσαν τα φληναφήματα περί οπλοστασίου χημικών και πυρηνικών όπλων του ιρακινού καθεστώτος.

Ο Φουκουγιάμα, στο χορό κι αυτός των αυτόκλητων συντήρων του λαού του Ιράκ και των αναπτυσσόμενων γενικότερα χωρών, υποδεικνύει τη «μεταφορά» και εφαρμογή σ' αυτές «λειτουργικών δημόσιων θεσμών», που έχουν «δοκιμαστεί και ισχύουν στη Δύση, οι οποίοι θα προσφέρουν κάποιο μόνιμο όφελος στους πολίτες αυτών των χωρών».

Ο Φουκουγιάμα ως ιδεολογικός εκπρόσωπος του σύγχρονου ιμπεριαλισμού, εκφράζει με διορατικότητα το γεγονός ότι το καθεστώς ανδρεικέλων (όπως στο Αφγανιστάν και το Ιράκ) δεν αποτελεί αξιόπιστη και βιώσιμη εναλλακτική λύση, που θα επιτρέψει την οψέποτε αποχώρηση των δυ-

νάμεων κατοχής και θα διασφαλίσει σε σταθερή βάση τα συμφέροντα των ΗΠΑ.

Γι' αυτό προτείνει ως εναλλακτική δυνατότητα τη δημιουργία δημοκρατιών δυτικού τύπου, που θα έχουν τη δυνατότητα με τους αντιπροσωπευτικούς θεσμούς και την όποια λειτουργικότητα της διοικητικής μηχανής να απορροφήσουν τις αντιδράσεις, να δημιουργήσουν, μέσα από περιορισμένες λειτουργικές βελτιώσεις, αυταπάτες στους πολίτες και να εδραιώσουν, μ' αυτόν τον τρόπο την πολιτική, και οικονομική πρόοδο, αυτών των χωρών στα άρμα των ΗΠΑ.

Αυτή η επισήμανση του Φουκουγιάμα δεν είναι κάποια πρωτότυπη σύλληψη. Είναι απλώς εκσυγχρονισμός της παραδοσιακής τακτικής της αποικιοκρατίας. Την πολιτική της ένοπλης υποταγής των ιθαγενών συνόδευε η ιδεολογική υποταγή τους (μέσω, κυρίως, των ιεραποστολών) και ο διοικητικός εκσυγχρονισμός τους με βάση τα πρότυπα και τα συμφέροντα της μητρόπολης και σε συνάρτηση με την ιστορική εξέλιξη (αποικιακή διοίκηση προτεκτοράτο, εξαρτημένη κυβέρνηση).

Συμπέρασμα: στο βιβλίο αυτό ο Φουκουγιάμα εμμένει, χωρίς πιο τεκμηριωμένη επιχειρηματολογία, στην ιδεολογία του ότι η σύγχρονη καπιταλιστική δημοκρατία είναι ο μονόδρομος της ιστορικής εξέλιξης. Διαφοροποιεί απλώς την αντίληψή του παραδεχόμενος ότι αυτή η εξέλιξη δε γίνεται αυτόματα και χωρίς εμπόδια, αλλά απαιτεί ορισμένες προϋποθέσεις, απ' τις οποίες βασική θεωρεί την οικοδόμηση κρατών δυτικού τύπου στις φτωχές χώρες.

Αυτή η ιδέα διαπερνά και τα τρία κεφάλαια, τα οποία διαρθρώνουν τη δομή του βιβλίου του. Στο πρώτο κεφάλαιο διατυπώνει την άποψη ότι η νεοσυντηρητική θεωρία της αποδόμησης και περιορισμού του κράτους δεν ισχύει ειδικά για τον αναπτυσσόμενο κόσμο, στον οποίο «οι αδύναμες, ανίκανες ανύπαρκτες κυβερνήσεις

αποτελούν πηγή σοβαρών προβλημάτων» (σελ. 22).

Την κρατική ανικανότητα στις φτωχές χώρες τη συνδέει με το τέλος του ψυχρού πολέμου, που «άφησε πίσω του μια ζώνη αποτυχημένων και αδύναμων κρατών» (σελ. 23), παραθεωρώντας ότι η οικονομική και πολιτική καθυστέρηση της τεράστιας πλειοψηφίας των αναπτυσσόμενων χωρών οφείλεται στην πολύχρονη και εντεινόμενη σήμερα, στα πλαίσια του νεοσυντηρητισμού, απομύζηση αυτών των χωρών απ' τη λύση.

Απροκάλυπτα συνδέει το διοικητικό εξορθολογισμό αυτών των χωρών με τα συμφέροντα του «ανεπτυγμένου κόσμου».

Η βελτίωση της θεσμικής ικανότητας αυτών των χωρών, στην καλύτερη περίπτωση, συνδέεται με την αποτελεσματική αξιοποίηση της οικονομικής βοήθειας που προσφέρει η Δύση για στοιχειώδεις ανάγκες του πληθυσμού τους (όπως η αντιμετώπιση του AIDS). Παραβλέποντας ότι αυτή η βοήθεια είναι σταγόνα στον ωκεανό, που δε βοηθά αυτές τις χώρες να ανακάμψουν και να υπερβούν την καχεξία τους και την εντεινόμενη ψαλίδα τους απ' τη Δύση, ομολογεί ότι η Δύση οφείλει να υποστηρίξει τη διοικητική μεταρρύθμιση, ώστε η «ελεημοσύνη» της να μην πηγαίνει χαμένη. Χωρίς ενδοιασμούς όμως παραδέχεται ότι ο κύριος λόγος για την οικοδόμηση ισχυρών κρατών στις αναπτυσσόμενες χώρες είναι η καταστολή της αντίστασης στην αναπτυσσόμενη επιθετικότητα του ιμπεριαλισμού.

Η λογική αυτή είναι εμφανής στο παρακάτω απόσπασμα: «η 11η Σεπτεμβρίου απέδειξε ότι η εξασθένιση του κράτους αποτελεί επίσης μια τεράστια στρατηγική πρόκληση. Η ριζοσπαστική ισλαμική τρομοκρατία, σε συνδυασμό με τη διαθεσιμότητα όπλων μαζικής καταστροφής, προσέθεσε μια μείζονα διάσταση ασφαλείας στο

βάρος των προβλημάτων που δημιουργούνταν από την αδύναμη διακυβέρνηση. Οι ΗΠΑ ανέλαβαν νέες, μεγάλες ευθύνες εθνικής ανοικοδόμησης στο Αφγανιστάν και το Ιράκ, ως επακόλουθο των στρατιωτικών τους επιχειρήσεων εκεί. Κι αίφνης, η ικανότητα υποστήριξης ή δημιουργίας εκ του μηδενός κρατικών ικανοτήτων και θεσμών βρέθηκε στην κορυφή της παγκόσμιας ατζέντας, αποτελώντας, όπως φαίνεται, μείζονα προϋπόθεση για την ασφάλεια σε σημαντικά μέρη του κόσμου. Κατά συνέπεια, η εξασθένηση του κράτους είναι τόσο εθνικό όσο και διεθνές πρόβλημα πρώτου μεγέθους» (σελ. 23-4).

Στο δεύτερο κεφάλαιο ερευνά τα αίτια της εξασθένησης του κράτους και ιδιαίτερα της δημόσιας διοίκησης, παρά τις πρόσφατες προσπάθειες των οικονομολόγων να τη θέσουν σε εδραίες θεωρητικές βάσεις. Ουσιαστικά παραδέχεται τη δυσλειτουργία και τις εγγενείς αντιθέσεις οικονομικού και πολιτικού στον καπιταλισμό, που οξύνονται απ' την ακόρεστη, ιδίως στη σημερινή συγκυρία, δίψα του κεφαλαίου για κερδοφορία και στην αδυναμία του κράτους και της διοίκησης να εξυπηρετήσουν επαρκώς αυτή τη δίψα και λόγω αδυναμιών και λόγω της ανάγκης ικανοποίησης, έστω στοιχειωδώς, των γενικών κοινωνικών αναγκών.

Χρησιμοποιώντας τον όρο «εντολοδόχοι» για τη δημόσια διοίκηση, διαπιστώνει ότι δύσκολα αυτοί οι εντολοδόχοι μπορούν να στοιχηθούν με το ασφυκτικό πλαίσιο κερδοφορίας που απαιτεί ο σύγχρονος καπιταλισμός. «Η επίβλεψη της συμπεριφοράς των εντολοδόχων και η υποχρέωση να λογοδοτούν για όλες τις πράξεις τους είναι εξαιρετικά δύσκολες στον δημόσιο τομέα. Οι δημόσιοι οργανισμοί παράγουν κατά κύριο λόγο υπηρεσίες, και η παραγωγικότητα του τομέα των υπηρεσιών είναι από τη φύση της δύσκολο να μετρηθεί» (σελ. 107). Αυτή η αδυναμία του κράτους να ανταπο-

κριθεί στις ολοένα αυξανόμενες απαιτήσεις του κεφαλαίου για αύξηση της κερδοφορίας του με ταυτόχρονη τιθάσευση των εργαζομένων και της δυσαρέσκειάς τους δυσχεραίνει την ανάγκη και επιδίωξη των ιμπεριαλιστικών χωρών να εισάγουν δικούς τους κρατικούς θεσμούς στις αναπτυσσόμενες χώρες, ώστε να εδραιώσουν και να εξορθολογίσουν τη διοικητική λειτουργία τους. Η οικοδόμηση ενός ισχυρού καπιταλιστικού κράτους θα συναντήσει «χρύτερα προσκόμματα και λόγω της έλλειψης σ' αυτές τις χώρες σύγχρονων διοικητικών δομών και, κυρίως, λόγω της σαφώς μεγαλύτερης δυσαρμονίας του χαμηλού βιοτικού επιπέδου μ' ένα νεοσυντηρητικού τύπου καπιταλιστικό κράτος, εχθρικό προς την έννοια της κοινωνικής πρόνοιας.

Κι επειδή μια τέτοιου είδους κρατική οικοδόμηση, μπορεί να επισύρει κοινωνικές αντιδράσεις, ο Φουκουγιάμα, μιλώντας για το κράτος αυτό δεν δίνει προτεραιότητα στους αντιπροσωπευτικούς θεσμούς της αιτικής δημοκρατίας, αλλά στη δημιουργία ενός ισχυρού κρατικού μηχανισμού. «Κι αυτό σημαίνει να εστιάσουμε την προσοχή μας στη δημόσια διοίκηση και στις συνιστώσες του θεσμικού σχεδιασμού» (σελ. 87).

Στο τρίτο και τελευταίο μέρος του βιβλίου του ο Φουκουγιάμα εξετάζει τις διεθνείς διαστάσεις της εξασθένησης του κράτους στις αναπτυσσόμενες χώρες. Αυτό είναι το ζήτημα που δεσπόζει στον προβληματισμό και την ανάλυσή του: «Πώς αυτή (η εξασθένηση του κράτους των φτωχών χωρών Δ.Γ.) επιφέρει αστάθεια, το πώς έχει διαβρώσει την αρχή, της κυριαρχίας στο διεθνές σύστημα και το πώς ερωτήματα που αφορούν τη δημοκρατική νομιμότητα σε διεθνές επίπεδο έχουν καταλήξει να κυριαρχούν στις διαφορές ανάμεσα στις ΗΠΑ, την Ευρώπη και τις υπόλοιπες ανεπτυγμένες χώρες στο διεθνές σύστημα» (σελ. 24).

Παραδέχεται ότι το πρόβλημα της αδύναμης «διακυβέρνησης, της έλλειψης θεσμών ή της ανεπαρκούς παρουσίας τους στο επίπεδο του έθνους-κράτους» δημιουργεί σοβαρά προβλήματα στην οικονομική ανάπτυξη αυτών των χωρών, κύριο όμως πρόβλημα θεωρεί, και μ' αυτό κυρίως ασχολείται, ότι η αδύναμη κυβέρνηση έχει καταστεί κρίσιμο πρόβλημα και στο επίπεδο της διεθνούς κοινότητας. Απ' αυτήν την αφετηρία εκκινώντας διερευνά το ζήτημα της νομιμότητας ή μη της παραβίασης της εθνικής κυριαρχίας, όπως τη διασφαλίζει απ' το 1648 το βεστφαλιανό σύστημα.

Αναπαράγοντας ουσιαστικά την αμερικανική ρητορεία καταφάσκει στην παραβίαση της εθνικής ανεξαρτησίας με το εξής σκεπτικό:

- Παραδέχεται κυνικά ότι το πρόβλημα των αδύναμων κρατών δεν είναι πλέον θέμα ανθρωπιστικό, όπως θεωρούνταν παλιότερα, αλλά «έχει λάβει τεράστιες διαστάσεις ασφαλείας».
- Υιοθετώντας την αντίληψη για τις «δυνάμεις του κακού» υποστηρίζει ότι τα αδύναμα κράτη έχουν καταστεί το πιο σημαντικό πρόβλημα για τη διεθνή τάξη: Παραβιάζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα, εξαπολύουν πολέμους στους γείτονές τους, προκαλούν μαζικά κύματα μετανάστευσης και «επιπλέον δίνουν άσυλο σε διεθνείς τρομοκράτες, οι οποίοι μπορούν να προκαλέσουν σημαντική βλάβη στις ΗΠΑ και άλλες ανεπτυγμένες χώρες» (σελ. 160).
- Στην πραγματικότητα, οι βάσεις για τη διάβρωση της εθνικής κυριαρχίας είχαν τεθεί πριν απ' την επέμβαση των ΗΠΑ στο Αφγανιστάν και το Ιράκ,

από τις λεγόμενες ανθρωπιστικές επεμβάσεις της δεκαετίας του 1990 (Σομαλία, Βαλκάνια κ.ά.). Ο Φουκουγιάμα βέβαια παραβλέπει ότι κι αυτές οι επεμβάσεις είχαν ως δράστη τον ιμπεριαλισμό, διαφέροντας μορφολογικά μόνον από επεμβάσεις τύπου Ιράκ.

- Κατά τον Φουκουγιάμα, το βεστφαλιανό σύστημα δεν αποτελεί πλέον το κατάλληλο πλαίσιο για τις διεθνείς σχέσεις. Θεωρία ότι το δικαίωμα της εθνικής κυριαρχίας de facto δεν ισχύει σε χώρες, όπως το Αφγανιστάν, που πέφτουν στα χέρια πολεμάρχων, ή δικτατόρων, που καταπατούν τα ανθρώπινα δικαιώματα, σε χώρες που (Μιλόσεβιτς) περιθάλλουν τρομοκράτες, οι οποίοι απειλούν τη διεθνή ασφάλεια. Το συμπέρασμα για τον Φουκουγιάμα είναι αυτονόητο: «Οπότε, υπ' αυτές τις συνθήκες, οι εξωτερικές δυνάμεις, δρώντας στο όνομα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της δημοκρατικής νομιμότητας, έχουν όχι μόνο το δικαίωμα, αλλά και την υποχρέωση να επέμβουν».

Η «ινηφάλια» ανάλυση του Κ. Φουκουγιάμα δε μας φωτίζει όμως γιατί οι ΗΠΑ δεν έχουν υποχρέωση να επέμβουν σε καθεστώτα, όπως της Σ. Αραβίας, του Πακιστάν, της Αιγύπτου, ή γιατί υποθάλλουν τους τρομοκράτες του Ουσεκά ή παλιότερα του Μπιλ Λάντεν.

Οι κραυγαλέες αντιφάσεις κατασυνέπειες του Φουκουγιάμα εξηγούνται πάντως σαφώς απ' την κραυγαλέα ιδεολογική μεροληψία του.

Δημ. Γρηγορόπουλος